

Devletlerarası nizamda ferdin mevkii

Yazan: Nicolas POLİTİS

Çeviren: İlhan LÜTEM
Devletlerarası H. Asistanı

I

Üç yüz yıl boyunca, devletlerarası hukuku, hukukun diğer şubelerinden tamamen ayrı özel bir hukukî (disiplin) olarak telâkki edildi.

İnsanların birbirleri ile ve memleketleri ile kendileri arasında mevcut münasebetlerin hukuku olan iç hukukun aksine devletlerarası hukuku sırf devletlerin hukuku olarak nazara alınıyordu. Milletlerarası camia yalnız devletlerden müteşekkildi. Devletlerarası hukukunun devletlerden başka (süje) si yoktu. Fert, fert olarak, devletlerarası camianın ne üyesi ne de (süje) si idi. Arazi gibi fert de bu hukukun ancak (obje) si olabilirdi. Bu hukuka doğrudan doğruya başvuramaz ve ondan emir alamazdı.

POLİTİS'in hayatı. — Nicolas Socrate POLİTİS 1872 senesinde Yunanistanda Korfuda doğmuştur. Yunanistanın birçok bilgin ve tabib yetiştirmiş bir ailesinin oğludur. Tahsiline Korfu'da başlamış Parisde sona erdirmiştir. Parisde hukuk ve siyasal bilgiler tahsil etmiştir. 1893 de Paris Siyasal Bilgiler Okulunun siyasî şubesinden mezun olmuş 1893 de Paris Üniversitesi Doktoru ünvanını kazanmış ve (Les Emprunts d'Etat en Droit International) «Devletlerarası Hukukta Devlet İstikrazları» adlı tezi altın madalya ile taltif edilmiştir.

1896 da hocalık hayatına başlamış 1914 de üniversiteden ayrılmıştır.

1896 — 1898 de Paris Hukuk Fakültesinde: Konferansçı Öğretmenlik
1898 — 1901 de Aix Hukuk Fakültesinde doçentlik yapmış; 1901 senesinde tekmil Fransa Hukuk Fakülteleri (agregasyon) imtihanlarını birincilikle kazanması üzerine devletlerarası hukuku profesörü ünvanını elde etmiştir .

1901 — 1903 de Aix Fakültesinde, 1903 — 1910 da Poitiers Fakültesinde devletlerarası hukuku tedris etmiştir. 1910 — 1914 arasında ise Paris'de ders vermiştir.

1914 de bu fakülteden ayrılmış ve fahrî profesörü olmuştur.

Onun siyasî faaliyeti 1912 den itibaren başlar. Diploması mesleğinin en yüksek mevkilerine ulaşmış bir insandır;

Balkan harbinden sonra, Londrada, Paris'de (1913) ve Bükreş'de (1913)

Ferdin hareketleri bu hukukun ihlâlini hiçbir vakit gerektirmezdi.

Ferdin, bir devlet aleyhine, hakem yoluna başvurması veya milletlerarası bir mahkeme önünde onu dava edebilmesi düşünülemezdi.

Şüphesiz, devletlerarası münasebetlerde ferdin rolü vardır: yabancı devletlerle veya bu devletlerin tebaları ile münasebette bulunabilir fakat bu münasebetleri tanzim eden ancak bilhassa yetkili olan iç kanundur. Devletlerarası hukuku bu işle ancak dolayısıyla meşgul olur: onun hükümleri iç hukuk kaidesi olarak ifade edilir bu şekil altında ve bu vasıta ile ferde tesir icra edebilirler.

Ferdî münasebetler devletlerarası bir himayeyi gerektiriyorsa, fertler bu himayeyi ancak bir devlet vasıtası ile elde edebilirler. Hukuk bakımından, kendiliklerinden malik olmadıkları milletlerarası olmak vasfını sırf bu şekilde haiz olabilirler.

İşte devletlerarası hukukunun bütün tekniğinin dayandığı mesnet böyle bir mesnet idi. Milletlerin hukukî hayatında, fert, ancak bir uzvu olduğu siyasî teşkilâtın arkasında belirliyordu. Sırf, insan olmak sıfatı ile ele alınmış olan fert devletlerarası hukukunca tanınmıyordu.

Ferdin haklarını müdafaa etmeğe yalnız ait olduğu memleket yetkili idi, bu memleket bu hakları ihmal etmekten veya müdafaa etmekten vazgeçmekte serbest idi. Devletlerarası hukuku ferdi hiçbir zaman resen itibara almaz onunla, ait olduğu memleket vasıtası ile meşgul olurdu.

Bu doktrin, başlangıçta bu derece sertliğe malik değildi.

toplanan Balkan Konferanslarında Yunanistanı temsil etmiş ve Hariciye Vekilliğinde umum müdür olmuştur. Bundan sonra Selânik muvakkat hükûmetinde (1916). Venizelos kabinesinde (1917 — 1920), Kral Konstantin'in tahttan feragatinden sonra kurulan ilk muvakkat hükûmette (1922) dış işleri bakanlığı etmiştir.

Politis, 1918 senesinden İkinci Cihan savaşının başına kadar süren devrede toplanmış olan milletlerarası konferansların hemen hepsinde ve Milletler Cemiyeti Meclisinde memleketini yıllarca temsil etmiştir. Harp başladıktan birkaç ay sonra Yunanistanın Paris elçiliğinden emekliye ayrılmıştır. Kendisinden istifadeye devam etmek isteyen Yunan hükûmeti onu Yunanistanın bütün elçilikleri hukuk müşavirliğine tâyin etmiştir. Politis 1942 yılının Mart ayı içinde Fransada Kan şehrinde vefat etmiştir. Onun tercüme ettiğimiz bu yazısı «Les Nouvelles Tendances du Droit international» (Devletlerarası Hukukunun yeni temayülleri) adlı eserinin bir bölümünü teşkil etmektedir. (Hayatı hakkında daha etraflı izahat için bakınız: Recueil des Cours. 1925. Vol. 6 ve 23.3.1942 tarihli Cumhuriyet gazetesinde Prof. Nihat Erim'in yazısı).

XVI inci yüzyılın sonunda ve XVII inci yüzyılın başında, devletlerarası hukuku daha az sert bir şekilde mütalâa ediliyordu.

Grotius, devletlerarası hukukunu, yalnız devletler arasındaki münasebetleri değil fakat özel kişilerle devletler ve hattâ değişik devletlerin tebaları arasındaki münasebetleri tanzim eden bir hukuk olduğunu beyan ediyordu.

Milletlerarası münasebetlerde sırf devletlerin ele alınmasına doktrini sevkeden mutlak ve kontrol edilemiyen egemenlik kavramının gelişmesi sebep olmuştur. Devletlerin hâkimiyetine boyun eğen fertler tamamen ikinci plâna düştüler.

Fakat, şen'iyet, bu görüş tarzının uzun müddet itiraza uğramadan hâkim olmasına mâni idi. Bu görüş tarzına karşı XIX. yüzyıl ortasına doğru şiddetli bir tepki belirmeğe başladı.

Heffter'in harikulâde ilmi sezişi, onu, devletin donuk perdesi arkasında ne olduğunu, ayırdetmeğe sevketti.

Bu yazar, milliyeti bir kenara bırakılırsa insan olmak sıfatı ile ferdin milletlerarası hak ve görevleri mevcut olduğunu beyan etti.

Heffter'in fikri o devir için o kadar cür'etli idi ki onun kitabını şerhetmiş olan Geffcken bu fikrin yanlış olduğunu söylemekte tereddüt etmedi ve ancak devletlerin, devletlerarası hukukunun doğrudan doğruya (süje) leri olabileceklerini teyid etti. Hemen bütün doktrin onun fikrine iştirak etti.

Fakat son yüzyılın sonundan itibaren birçok memleketlerde bu hususta gittikçe artan anlaşmazlıklar meydana çıkmıştır. İtalyada Fiore, İngilterede Westlake, Fransada Bonfils, Almanyada Kaufmann ve Rehm değişik farklarla Heffter'in fikirlerini yeniden ele aldılar.

Westlake «devletlerin hak ve görevlerinin sadece devletleri teşkil eden fertlerin hak ve görevleri olduğunu» iddia eder.

Rehm milletlerarası camia'nın üyeleri ve (süje) leri arasında bir tefrik yapar: Almanyada federal imparatorluğun üyeleri yalnız devletler olduğu halde nasıl bütün almanlar bu imparatorluğun (süje) leri iseler milletlerarası camiada şayet devletler bu camianın yegâne üyeleri iseler fertler de o şekilde (süje) dirler. (untertanen).

Kaufmann eski doktrinin doğru olmaktan uzaklaştığını kuvvetle isbat eder: devletlerarasındaki münasebetler haricinde bundan böyle ferdî bir milletlerarası hayat mevcuttur; devletlerarası hukuku yalnız devletlerin hak ve görevlerini tesbit etmez, aynı zamanda değişik memleketlerin tebalasının gerek kendi aralarındaki gerekse devletlere karşı olan hak ve görevlerini de tanzim eder.

Kaufmann, isbatını hâdiselere istinat ettirir. Bilhassa Birleşik

Devletlerin Yüksek Mahkemesi veya Almanyadaki İmparatorluk mahkemesi gibi fertlerin haklarının doğrudan doğruya antlaşmalardan doğabileceğini çok defa kabul etmiş olan mahkemelerin içtihatlarına istinat eder.

Hattâ daha ileri giderek milletlerarası hayatın giriftliği içinde devletlerin faaliyetinin ve birleşmelerinin yanibaşında fertlerin ve özel milletlerarası birleşmelerin devletle ilgisi olmıyan faaliyetleri bulunduğunu ve bunların hepsinin modern milletlerarası hukuku teşkil eden bir kaideler bütününe vücut verdiğini iddia eder.

Doktrin sahasındaki bu cereyanın karşısına eskiliklerinin verdiği kuvvetle asırdide zihin ve lisan alışkanlıkları dikilmektedir.

Ekser yazarlar devletlerarası hukukunun tatbikinde ferdî menfaatlere doğrudan doğruya bir önem tanımayı reddederler. Fakat bu ayak diremeler hayatın şen'iyetleri karşısında kudretsizdir. Memleketinden ayrı olarak mütalâa edilen ferdin hukuki bakımdan milletlerarası münasebetlerde hiçbir mevkie sahip olmadığını iddia etmek imkânsız bir hal almaktadır. Filhakika istisnai olmakla beraber, rastlanan haller vardır ki iç kanunların milliyet üzerine tesiri neticesinde fert, hiçbir memlekete ait değildir. *Heimatlosen* veya *apatrides* (tabiyetsiz) adı verilen şahısların durumu böyledir.

Şayet sert bir hukukî görüş tarzından hareket edilerek bu şahıslar her nevi milletlerarası himayeden mahrum bırakılırlarsa nâsafetin hukukun sertliğini izale etmesi gerektiğini kabul etmek mecburiyeti vardır. Bu şahıslar lehine asgarî bir himayenin mevcut olması kabul edilmektedir.

İmdi, bu sınırlandırılmış himayeye bu şahıslar sırf insan olmak sıfatları sayesinde malik oluyorlar. Mevzubahis olan yalnız basit bir nısfet prensibi değildir. Milletlerin hukukî şuuru tarafından kabul edildiği için hakikî bir hukuk kaidesi karşısında bulunuyoruz.

Bu düşünceye itiraz olarak (tabiyetsiz) lerin insanlık sıfatları dolayısıyla gördükleri hürmetin her memlekette iç kamu hukuku tarafından kabul ettirilmiş olduğu söylenmektedir. Bunun böyle olmadığının isbatı şudur ki eğer mahallî otoriteler bu hakkı ihlâl ederlerse bunun sorumluluğunu medenî âlem önünde yüklenmiş olurlar: Medenî âlem onları barbarlıkla itham eder. Hakikatte iç kamu hukuku devletlerarası hukukun bir kaidesini tahakkuk ettirmekten başka bir iş görmez.

Özel ve nihai bir hal olan (tabiyetsiz) ler hususunda durum böyle olunca, diğer ihtimallerde devletlerarası hukukunu fertlere

doğrudan doğruya tatbik imkânını kabul etmemek için hiçbir sebep yoktur.

Milletlerarası hayatta ferdin faaliyeti devletinkinden ayrıldıkça sayıları gitgide artan birçok hallerde müsbet hukuk bunu kabul etmektedir. Bu hukuk fert için müsbet ve yapıcı kaideler ihdas eder.

Bunlardan bir kısmının amacı ferdin bazı faaliyetlerini korumak veya yasak etmektir. Diğerleri, ferde, meşrû menfaatlerini müdafaa etmek imkânını sağlamak gayesini güden kaidelerdir ki bunlar sayesinde o, kendi devletinin kanalından geçmeksizin milletlerarası teşkilâta doğrudandoğruya başvurabilecektir.

II

Ferdin milliyeti bir kenara bırakıldığı takdirde bellibaşlı müsbet kaidelerin konuları ferdin hayatına, hürriyetine, sıhhatine, çalışmasına, ailesine zihni ve ahlâki gelişmesine taallük eder.

Şu nevi kaidelerde olduğu gibi:

Deniz haydutluğuna ve deniz haydutluğuna benzetilebilecek hallerde tatbik edilenler (ezcümle, denizaltılar ve boğucu gazlar hakkındaki 6 Şubat 1922 tarihli Washington antlaşmasında olduğu gibi); zenci, kadın ve çocuk ticaretinde; bazı şartlar altında alkollü içkilerin, esrarın ve diğer zararlı (drog) ların kaçakçılığında, müstehcen yayınlarda harp esnasında denizde bulunan gayri muhariplerin ve tarafsızların hayatlarının muhafazasında; yabancıların tardında; ırk, dil veya din bakımlarından azınlık teşkil edenlere tatbik edilen rejimde...

Filhakika burada da bu kaidelerin doğrudan doğruya fertlere tatbik edilmediği itirazı öne sürülmektedir, bunlar ya kendilerini fertlere mahsus iç hukuk kaideleri haline getirmesi hususunda devleti icbar ederler yahut fertlerin tebaası buldukları memleketin onları himaye etmek için müdahalesine imkân bırakmıyacak şekilde devletin ferde karşı hareketini sağlarlar. Öyle ki, Oppenheim'a ve diğer birçok yazarlara göre fert devletlerarası hukukunun bir (süje) si olarak değil de — arazi hususunda olduğu gibi — daha ziyade bir (obje) si olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat ilerde görüleceği gibi bu kaidelerin zati kıymetleri onların icraya konuluşları keyfiyeti ile karıştırılmaktadır eğer bu kaideler devletlere hitap ediyorlarsa sırf, milletlerarası teşkilâtın bugünkü durumunda tahakkuk etmelerinin devletin tavassudu olmaksızın mümkün olamayacağından fakat bu kaidelerin bilhassa ve doğrudandoğruya gözettikleri ferttir.

Yapıcı kaidelere gelince .. en dikkate değer olanlar: azlıklar rejiminde olduğu gibi alâkalı ferdin lehine isdar edilmiş müsbet bir kaideyi ihlâl ederek onu zarara soktuğu zaman ferdin hükümeti dava etmesidir.

Doğrudan doğruya dava açmak hususu tatbikatta birçok defa kabul edilmiştir. 1907 ile 1917 arasında Orta Amerikada faaliyette bulunmuş olan Milletlerarası Adalet Divanında vaziyet böyle olmuştur.

Hâlen, 1919 — 20 barış antlaşmaları ile kurulan muhtelit hakem mahkemeleri önünde vaziyet böyledir: alâkalı özel kişiler bu mahkemeler önünde yabancı bir hükümet aleyhine dava açabilir ve hükümeti tazminata mahkûm eden bir karar alabilirler.

Özel şahısların doğrudan doğruya müracaat hakkı 1907 de kurulması düşünülen milletlerarası ganaim mahkemesinde de teşkilâta bağlanmıştır. Bu hak şu kimselere tanınmıştır: milli mahkemelerin kararı mülklerine hâlel getirmişse tarafsız bir özel şahsa; (tebaası bulunduğu memleketin mahkemeye müracaatını yasak etmek veya nam ve hesabına harekete geçmek hakkı mahfuz kalmak şartı ile, madde 4, 2°).

Milli mahkemelerin kararı düşman bir özel kişinin «mülklerine hâlel getirmiş ise, bhusus tarafsız bir gemiye yüklenmiş malların bahis mevzuu olduğu halde ve zaptın devletler hukukunun veya müsaderede bulunan muharip tarafca isdar edilmiş kanuni hükümlerin ihlâli şeklinde vukubulduğu halde (m. 4,3°); ve aynı şartlar dahilinde bu şahıslara karşı hak dermeyan edebilen kimseler tarafından.

Nihayet, doğrudan doğruya müracaat hakkı, 1907 de toplanan ikinci sulh konferansında kurulması düşünülen ve yabancı memlekette verilmiş hükümler dolayısıyla zarara uğrıyan özel kişilerin başvuracakları milletlerarası bir temyiz mahkemesi önünde ve 1920 de La Haye'deki hukukçular komitesi tarafından, Milletlerarası Daimî Adalet Divanı önünde derpiş edilmiştir.

III

Sözü edilen kaidelerin yekûnu muazzam olup devletlerarası hukukunun çok önemli bir kısmını teşkil eder. Hâlen tatbik edilmekte olan hukukun uğradığı değişme gayet tabii olarak doktrine de tesir etmiştir.

Bundan böyle iki temayül belirmektedir:

Birinci temayül devletleri, devletlerarası hukukun yegâne (süje) si olarak telâkki eden eski anlayışla bu hukukun yeni anlayışını telife çalışıyor ferde, devletin yanında mütevazı bir yer ayırmayı kabul ediyor. B. Dienaya göre ferdin devlete karşı hakları mevcut olmadığı fakat milletlerarası organlara karşı bu haklara malik olabileceği bir hakikat olarak kalmaktadır. B. Cavaglieri biraz daha ileri gidiyor: eğer devletler devletlerarası hukukunun normal (süje) leri olmakta devam ederlerse fertler de istisnaî mahiyette (süje) addedilebilirler.

Diğer temayül çok daha kesin mahiyettedir. Ferdi her hukukun asıl gayesi olarak mütalâa eden bu temayül fertleri devletlerarası hukukunun (süje) lerinin ön safına alarak bu hukuku demokratlaştırmak lüzumunu ilân eder. Gün geçtikçe bütün memleketlerde nüfuz ve kuvvet kazanmaktadır. Sayıları gittikçe artan hukukçular bu temayüle uymaktadırlar. Şu adları sayabiliriz:

Almanyada: Schucking ve Wehberg.

Avusturyada: Kelsen ve Verdross.

İspanyada: Saldana.

Fransada: Basdevant, Duguit, de Lapradelle, Scelle.

Holandada: Krabbe.

Rusyada: Mandelstam.

Amerikada: Alvarez, Garner ve Ralston.

Daha mühimi bu temayülün, devletlerarası hukuk Enstitüsünün kararlarına nüfuz etmiş olmasıdır: 1925 Bruxelles toplantısında, enstitü, kâr gayesi gütmeyen milletlerarası birliklerin hukukî durumunu tesbit eden ve bu birlikleri devletlerarası hukukunun doğrudan doğruya himayesi altına koyan, hükûmetlerin devletlerarası hukuku kaidelerini ihlâl ederek onlar aleyhinde almış oldukları bazı kararlara bu birliklere devletlerarası daimî adalet divanı önünde dâva açmak yetkisini tanıyan bir konvansiyon tasarısını ekseriyetle kabul etmiştir.

Bu temayülün muvaffakiyetini derin sebepler izah eder.

Filhakika bu temayül, aynı zamanda hem sosyal toplulukların gelişmesine hem devletin modern anlamına hem devletlerarası hukukun gaye ve mesnedine uygundur.

IV

Hayatın içtimaî tetkiki, insanın içinde yaşadığı ve faaliyette bulunduğu sosyal muhitin mütemediyen genişlemekte olduğunu gös-

termektedir. Başlangıçta var olan ailedir. Menşedeki bu topluluk, kendisine benzeyen topluluklarla birleşerek klan'ı meydana getirir.

Klanların birleşmesi siteye vücut verir. Siteler de devletlerin içinde kaynaşır birleşmeleri bütün insanlık nev'ini içine almakta sona erecek topluluklara vücut vermeğe mütemayildir.

Bugünkü medeniyet bu uzun gelişmenin son kısmının hazırlanması safhasına erişmiştir.

Birçok yüzyıl evvel teşekkül etmiş olan devletler Milletler Cemiyetinin daha pek noksan bir taslağını teşkil ettiği cihanşümül bir topluluk haline erişmek temayülü ile kendi aralarında kıta ve bölge federasyonları halinde birleşmeğe başlamışlardır.

Sosyolojiden diğer bir bilgi daha elde edinilir: dün bir topluluktan yüksek bir topluluğa geçiş birbirini takip eden merhalelerle vukubulur. Yüksek bir topluluğun teşekkülü içinden çıktığı aşağı derecedeki topluluğun ortadan kalkmasını icabettirmiyebilir. Yalnız bu topluluğun faaliyet ve dış münasebetlerini değişikliğe uğratar. Fert faaliyetini yeni topluluğa şâmil kılmakla beraber onların içinde yaşamaya devam eder. Fakat yeni topluluk istikrar ve kuvvet kazandıkça faaliyetinin şekli değişikliğe uğrar. Aileden devlete geçişte insanî münasebetler tam mânası ile devlete veya millete has bir hal almadan önce bir müddet aileler arasında cereyan eder. Bu münasebetler aileden aileye klandan klana siteden siteye ait olunan topluluğun tavassudu ile yerleşmeğe başlarlar ve üstün topluluğun kadrosu tamamen tesbit edildikten sonradır ki insanlar arasında cereyan etmeğe başlarlar.

Devletin cihanşümül camiaya bugünkü belirsiz geçişinde vaziyet aynıdır. Bu münasebetler devletlerin vasıtası ile yerleşmişler ve prensip bakımından devletler sayesinde gelişmektedirler: devletlerarası veya milletlerarası mahiyeti haizdiler bugün de öyledirler.

Simdiye kadar takip olunan gelişmenin mantığı, bunların, milletler camiası teşekkül edince devletlerin tavassutu olmamaksızın vukubulmalarını, devletlerarası mahiyetten sıyrılıp cihanşümül mahiyet arzetmelerini âmirdir.

Devletlerin daha üstün bir topluluk teşkil etmek amacı ile birbirlerine yaklaşıma daha yeni yaklaşıma başladıkları insanlık tekâmülünün bugünkü durumunda dış münasebetlerin prensip bakımından devletlerarası mahiyet arzetmeleri ve devletler vasıtası ile vukubulmaları tabii idi. Fakat cihanşümül birlik belirdikçe, istisnai mahiyette olarak fertlerle değişik devletler arasında doğrudan doğruya münasebetler bulunması da o kadar tabiidir.

Bugün için istisna teşkil eden bir şeyin bir gün kaide halini alması da hâdiselerin mantıkî gelişimi icabıdır.

V

Dış hukukun cihanşümullüğe doğru bu temayülü insanın tabiatına o kadar uygundur ki temayül modern devletlerin teşekkülü anından itibaren belirmeğe başlamıştır. Geçmişte bugün kullanılan (droit international) teriminden daha şümüllü olan (droit des gens) teriminde tezahür etmiştir (*). XVI ncı yüzyıldan itibaren vukubulan egemen devlet kavramının tepkisi olmasaydı bu temayülün normal seyrini takip etmesi muhtemeldi. Devletlerin bir memleket ile diğeri arasındaki münasebetleri tekelleri altında tuttıkları müddetçe milletlerarası hukukun devletler arasında cereyan eden bir hukuk olduğu doğrudur. Fert, fert olmak sıfatı ile, milletlerarası hukukî münasebetler de hiçbir mevkie malik değildi ve malik olamazdı, devletlerarası hukuku doğrudan doğruya tatbik hususunda hiçbir ünvana sahip değildi.

Devletlerarası hukukunun emirleri ancak devletlere hitap edebilirdi ve bu emirleri fertlere mahsus iç hukuk kaideleri haline getirmek devletlere aitti. Fakat iki nesildenberi devlet kavramı ve devletin milletlerarası münasebetlerinde oynadığı rol hakkındaki fikirler esaslı bir şekilde gelişmiştir. Bugünün büyük sosyal hâdisesi insanlar arasındaki münasebetlerde rastlanan tesanüttür.

Bu tesanüt nüfuzunu, iç kamu hukukundan devletlerarası sahaya intikal ettiren bir doktrine ilham kaynağı olmuştur. Devlet artık tam bir mücerret fikirden başka birşey addedilmemektedir. Her

(*) B. Cemil Bilsel bu iki tâbir hakkında, İstanbul Hukuk Fakültesi Mec. muasında yazdığı bir makalede (sene 1940 cilt VI sayı 4) şunları söylüyor:

«Her ikisini de aynı tabir ile edaya kalkışmak aslı nakletmemek neticesini hâsil eder ki tercüme usulüne aykırı olur,

Ben «Giriş» de iki tâbir arasında fark olup olmadığı meselesini eledim ve fark bulmamak tarafına temayül ettim. Fakat bulunmamakla beraber dilde iki tâbirin mukabilini bulmak ve tercümelerde bunları göstermek lâzım olduğuna kaniim. Nitekim dilimizde (droit des gens) karşılığı olarak ötedenberi hukuku düvel ve droit international mukabili olarak Hukuku millet tâbirleri vardı».

Bu hususta A. Reşit Turnagil'in N. Politis'den çevirdiği «Milletlerarası Ahlâk» adlı kitabın başında da kısa izahat vardır.

Biz (droit international) ve (droit des gens) terimlerini (Devletlerarası Hukuku) ile karşılamayı tercih ediyoruz.

topluluk gibi devlet de bizatihî bir gaye değil fakat kendisine vücut veren insanlar arasındaki münasebetlerin basit bir tezahüründen ibarettir.

Şen'iyet fertler arasında idare edenler ve idare edilenler mevcut olduğunu meydana koyuyor. Kıymet arzeden sırf bunların şahıslarıdır Şayet devletler mevhumelerden ibaret iseler bunların birleşmeleri ile meydana gelen topluluk daha büyük bir tecerrüt ifade ediyor demektir. Bu topluluk iç sosyetenin malik olduğu «insanî bünye» den başkasına sahip olamaz. Bu topluluk milletler halinde toplanmış fertlerden teşekkül etmiştir. Bundan devletlerarası hukukunun değişik millî topluluklara ait insanlar arasındaki münasebetleri tanzim eden kaidelerin bütünü olduğu neticesi çıkar.

Devletleri, insanüstü, mutlak ve kontrol edilemeyen bir iradeye sahip varlıklar olarak mütalâa ettikçe devletler için yaratıldığı söylenen bu hukukun onlar için nasıl mecburî mahiyet arzedeceğini izah imkânsızdır. (Dogma) ları ve mevhumeleri bir kenara bırakmak kararı verildiği gündenberi devletlerarası hukukunun iç hukuk ile aynı mesnede sahip olduğu meydana çıkmıştır: bu hukuk cemiyetin mahsulüdür; önce iktisadî ve ahlâkî örf'ün bütünü olarak belirir, insanlar hareket tarzlarını bu örfe uydurmanın menfaatları icabı olduğuna kanaat getirince bunlar mecburî mahiyet arzederler.

Tatbik edildiği içtimaî muhit ne olursa olsun hukuk aynı mesnede sahiptir, çünkü her zaman aynı gayeye müteveccihdir: hukuk her yerde ferdi ve yalnız ferdi gözetir.

Bu o kadar bedîhidir ki, şayet egemenlik sisi en basit hakikatleri bile gölgelendirmeseydi üzerinde durmak bile lüzumsuz olurdu.

Şu halde az evvel bahsi geçen tasarılar da ve milletlerin hak ve görevlerine ait demeçlerde devletlerarası hukukunun gayesinin hatırlatılmasına lüzum görülmesi haklıdır.

Devletlerarası Hukukî Birlik tarafından 1919 da hazırlanan tasarıda Devletlerin «vazifelerinin birbirleri ile tesanüt halinde olarak medeniyetin terakkisi ile insanlığın saadetini temin etmek» olduğu yazılmıştır. (Madde 6).

Ve 1921 de Devletlerarası Hukuku Enstitüsüne sunulan tasarıda devletin «Dünyada bir gayeye erişmek hususunda bir vasitadan başka bir şey olmadığı bu gayenin: insanlığın tekâmülü olduğu» tasrih edilmiştir (Madde 7).

Filhakika her cemiyetin ve dolayısı ile her hukukun gayesi insanlığın saadet ve tekâmülüdür. Millî cemiyet için olduğu gibi dev-

letlerarası cemiyet için de durum aynıdır. Bunlar, ancak, ferde yaşamak ve gelişmek imkânını sağlamak için mevcuttur.

Devletlerarası hukuku kaideleri, tek başına mütalâa edilen ferde, önce, bu ferdin bazı hareketleri yapmasına imkân vermek ve bazılarından korumak için hitap ederler. Sonra, bu kaideler, bilhassa idare edenlere, hususile mevzubahis ferdin kendileri ile özel bağları bulunan: ikamet ettiği ve daha genel olarak tebası bulunduğu memleketlerin idarecilerine milletlerarası camianın diğer üye memleketlerinin hükümetlerine ve mevcut oldukları nisbette bu camianın uzuvlarına hitap ederler. Çünkü Duguit'nin çok doğru olan müşahedesine göre, idare edenler kendi cemiyetleri içinde «en büyük kuvveti ellerinde bulundurduklarından kamu hizmetlerini yaratmak, teşkil etmek, müeyyidelendirmek, ifade ve idare etmek onlara vergidir».

Bu kaideler, bugün arzettikleri girift mahiyeti ancak uzun bir gelişme sonunda elde etmişlerdir. Bunlar önce, yabancının himayesi dolayısıyla, yani kendi vatani haricinde faaliyette bulunan insanın mahallî kanunca tebalara tanınan avantajlardan istifade edebilmesini temin için meydana çıkmışlardır. Sonra bu kaideler, sömürgelerdeki yerlilere teşmil edilmişlerdir. Daha sonra bazı tebalara ve nihayet bütün tebalara tatbik edilmişlerdir.

Egemenlik (dogma) sı ayakta kaldığı müddetçe bu kaideler ancak yabancıların mevzuubahis olduğu haldе mecburî addediliyorlardı.

Egemen devletin, sömürgelerdeki yerlilere ve bilhassa kendi tebalalarına karşı ancak ahlâkî bir vazifesi mevcut olabilirdi.

Durum bugün başka türdür: devletin vazifesi, yabancılara, yerlilere veya tebalara karşı olmasına göre derecesi değişmekle beraber daima hukukî bir mahiyet arz etmektedir.

Birçok yazarlara göre bu vazife, devletin muhafazasının gerekli kıldığı kısıntılara hâlâ maruzdur, bu kısıntıların şumulünü takdir edecek yalnız devlettir: fert, içinde bulunduğu memleketin genel menfaati ile telif edilemeyecek bir himaye talep edemeyecektir. Fakat bu kısıntılar egemenliğin mümkün kıldıklarından daha az bir keyfilik arz ederler çünkü kontrolü kaabil olmıyan egemenlik kavramının aksine, devletin devamını idame ettirmek fikri afakî bir tetkike ve bunun neticesinde muayyen bir kontrole müsaittir. Devletlerin birbirlerine bağlı olmaları keyfiyetinin ve işbirliğinin kavdettiği terakkiler sayesinde bu kontrole gittikçe daha fazla başvurulmaktadır.

Evvelâ, ırk, dil veya din bakımından azlık teşkil eden yabancı, yerli hattâ tebalar bahis mevzuu olduğu zaman devletin fertler karşısındaki vazifesini tesbit eden tamamlayıcı kaideler doğmuştur.

Sonra, hâkeme başvurulması, lüzumlu kontrolü daha ziyade afaki bir şekilde yapılmasını mümkün kılmıştır.

Nihayet, hâlen ender olan bazı hallerde kontrolün kazai şekli mecburî bir mahiyet almıştır.

VI

Devletlerarası hukuku, varmış olduğu girift durumda, fertlerin riayet edecekleri kaideler isdar edip de bu kaidelerin iç ve devletlerarası nizamda tatbik ettirilmesini idare edenlere hasrederse görevini pek eksik bir şekilde yerine getirebilir.

Bu kaidelerin müeyyidelerini o surette tesbit etmesi lâzımdır ki fertler bir aracıya lüzum kalmaksızın bunlardan doğrudan doğruya istifade edebilsinler ve tesirlerini görsünler.

Devletlerarası hukuku, ferde meşrû menfaatlerini müdafaa etmek imkânını vermeli hükûmetlere ve milletererası organlara ise ferdin kanunî olmıyan teşebbüslerine karşı milletler camiasının genel menfaatlarını koruyabilmeleri için lüzumlu yetkileri tanımalıdır.

Fert, kendine mahsus müdafaa vasıtalarından mahrum olduğu içindir ki hâlâ ,onun milletlerin hukukî hayatında mevkii olmadığı ve yalnız memleketinin müdahalesinin onun menfaatlerine «devletlerarası» bir mahiyet atfettiği sanılıyor. Ferde, milletlerarası adalete müracaat etmek hakkının tanınması ile bu sanı ortadan kalkacaktır. Bunun deliline bu hakkın ferde tanınmış olduğu hallerde rastlanır.

Meselâ, 1919 — 20 sulh antlaşmaları ile tesis edilen muhtelit hakem mahkemeleri önünde fert, yabancı bir hükûmet aleyhinde bir talepte bulunursa talebin sıhhati bu antlaşmalarda ifade edilmiş olan kaideler, ve devletlerarası hukuku prensipleri esas tutularak takdir edilir. Talepte bulunan şahsın bu kaidelerin ve prensiplerin kendi menfaatlerine doğrudan doğruya tatbik edilmelerini istemeğe hakkı var demektir.

Aynen, milletlerarası bir ganaim mahkemesi kurulması hususundaki tasarıda, fert elinden kanuna aykırı bir şekilde alınan bir malı geri istemek için mahkeme önüne çıkabiliyordu. Mahkeme ferdin talebini, onun tebası bulunduğu memleket tarafından aktedilmiş antlaşmalara, devletlerarası hukuku kaidelerine veya hukuk ve nasafetin genel prensiplerine istinat ederek takdir edecekti. (Madde 7).

Bu, harp esnasında deniz ganimetlerine taallûk eden devletlerarası hukuku kaidelerinin doğrudan doğruya fertlerin menfaatlerini gözönünde tuttuğunu ifade eder. Fertler, başka hiçbir aracıya hacet kalmaksızın kaidelerin kendilerine bahsettiği menfaatlerden istifade ederler ve mükellefiyetleri yüklenirler.

Mamafih milletlerarası bir mahkemeye müracaat edebilme hakkı şimdiye kadar ferde ender olarak tanınmıştır.

Milletlerarası Daimî Adalet Divanının statüsü hazırlanırken bu ıslahatı denemek hususunda bir teklif vukubulmuştu. Teklif La Haye hukukçular Komitesi nezdinde, iki istisna ile, umumun müma-naatı ile karşılanmıştı.

Fertlerin, Divana müracaat etmelerini reddetmek için öne üç esaslı sebep sürülüyordu:

Önce, Divanın sahasına yalnız devletlerarası hukukunun girdiği öne sürülmüştür. İmdi, fertler müracaat edemezler çünkü devletlerarası hukukunun (süje) leri değildirler.

Evvelce verilen izahat bu delilin boşluğunu gösterir.

İkinci olarak, milletlerarası bir mahkemeye doğrudan doğruya müracaatın bütün hallerde imkânsız olduğu söylenmiştir. Çünkü şu iki şıktan biri mevzuubahistir: ya mahallî hukuk, bir devlete karşı dermeyeran edecek şikâyeti olan fertlere bu devleti dâva etmek hakkını vermektedir (ki bu takdirde fertler kâfi bir teminata maliktirler bir diğerini bağışlamak faydasızdır); yahut böyle bir hak tanınmamaktadır bu takdirde de şikâyete hakları yoktur çünkü dâva edilmeyi kabul etmeyen bir devletle münasebete girişirlerken neye maruz kalacaklarını biliyorlardı, bu şahısların, iç hukukun kendilerine tanımadığı dâva hakkını dolambaçlı bir şekilde milletlerarası bir kaza vasıtası ile elde edebilmeleri kabul edilemez.

Bu iki şıktan ikisi de tatmin edici değildir. Bir devletin mahkemeleri önünde dâva açmak keyfiyeti bilhassa bu mahkemenin hak tevziinden kaçındığı takdirde tamamen eksik bir teminat teşkil eder, bu müracaat hakkı bulunmadığından dolayı her nevi kazaî kontrolün reddedilmesi devletlerin kendi hareketlerini sırf kendilerinin tâyin edecekleri kabul edilmiş olsa idi haklı kılınabilirdi.

Mutlak egemenlik fikrine inan sona erdiğinden beri bu fikir müdafaa edilemez.

Nihayet son olarak hususî şahısların devletlerarası adalet yoluna müracaatlarının faydasız olduğu söylenmiştir. Çünkü tebaaların kendi başlarına hareket etmeleri hükümetlerinininki kadar itibara ve ikna kuvvetine malik olamayacağından siyasî himayenin bugünkü tatbikatı daha üstün bir himaye teşkil etmektedir.

İnsanı düşündürecek mahiyette olan yegâne sebep muhakkak budur.

Fertlerin doğrudan doğruya dâva açmak hakkı pratik sahada ciddi bir menfaat sağlamasaydı lüzumlu olmayan bir ıslahata başvurmak faydasız olurdu. Fakat vaziyet böyle değildir. Birçok hallerde siyasi himaye imkânsız veya gayrikâfidir. İlgili şahıs (tabiyetsiz) olduğu halde, hiçbir memleketin yardımını talep edemeyeceğinden imkânsızdır.

Kendi hükûmetinden şikâyetçi bulunduğu takdirde de imkânsızdır; böyle bir vaziyette bu şahıs haklarını, memleketinde bulamadığı desteği temin edecek olan bir yabancı şahsa devretmek arzusunu hissedecektir.

Siyasi himaye, alâkalı hükûmet dâva açarak rahatsız etmekten korktuğu kudretli bir hükûmet karşısında bulunduğu zaman gayrikâfidir.

Milletlerarası örf ve âdet'in bugünkü durumunda bir diğer hükûmeti çiğneyip geçmek ve onu dâva edebilmek her hükûmetin harcı olmayan muayyen bir cesarete bağlıdır. Sonra, iç siyasetin zaafalarını veya hırslarını ve müdafaaya çağrıldıkları özel kişilerin taleplerinin hukukî tarafını anlayabilmek bakımından siyasi servislere bazan hazırlıksız olduklarını da hesaba katmak lâzımdır.

Fertler, devletler aleyhine mahkemeye başvurmakta serbest olurlarsa bundan birtakım cansıkıcı karışıklıklar doğacağı ve bu karışıklıklardan bazı özel menfaatlerin feda edilmesi suretinde de olsa milletlerarası anlaşma lehine kaçınmak gerekeceği de bazan öne sürülür.

Bu şüphesiz aşırı bir endişedir. Fakat bir mesnede malik de olsa 1907 senesinde, milletlerarası ganaim mahkemesinde gözetilen sistemden ilham alınarak bunun önüne geçilebilir. Evvelce işaret edildiği üzere, fertler bu mahkemeye, ancak, hükûmetleri engel olmadığı veya tebaları nam ve hesabına harekete geçmediği takdirde başvurabilirlerdi.

Bu tedbir gözönünde tutularak denilebilir ki özel şahısların doğrudan doğruya dâva açmaları siyasi icaplar bakımından daha ancak avantaj temin eder çünkü alâkalı şahsın hükûmeti şayet kendisi harekete geçse idi hasım hükûmet karşısında daha ziyade tehlikeye maruz bulunacaktı, hâlen tebasının talebi tamamen haklı görüldüğü zaman hükûmetin tutmaya mecbur olduğu yol budur.

Bu ıslahat ergeç tahakkuk edecektir çünkü milletlerarası hayatın hakikî bir ihtiyacına tercüman olmaktadır.